САНА ОЛОХ

ХАҺЫАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЬЫ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 20 (7249) ● 1992 сыл, Олунньу 15 күнэ, Субуота ● Сыанара 8 харчы

АЙАР ТАЛААН ЫҺЫАҔА

Олунньу 11 күнүгэр күнүс 2 чаастан Якутскайга ыытыллыбыт С. А. Новгородов Күннэрин программатыгар киллэриллэн, А. С. Пушкин аатынан национальнай библиотекаҕа оройуон айар ыччата суруйааччылары уонна ааҕааччылары кытта көрсүһүүтэ буолла.

Библиотека актовай саалатын эркиннэрин тэлэри тардыллыбыт фотостендалары, Чурапчы суруйааччыларын айымньыларын быыстапкатын мустубут дьон кэрэхсээн көрдүлэр. Көрсүһүү оройуоннааҕы киин библиотека иһинэн үлэлиир «Алгыс» литературнай-музыкальнай салон салайааччыта С. Р. Кугдарова кытта. Саргылана Романовна салон үлэтин хамаҕатык билиһиннэрдэ, онтон тылы «Маарыкчаан ыччата» уонна «Диринг уоттара» литературнай түмсүүлэр салайааччыларыгар биэрдэ.

Кыттар автордартан бастакынан тылы ылбыт Мария Карамзина бэйэтин тылларыгар уонна мелодиятыгар «Биһиги ырыата» уонна «Эйиэхэ» диэн ырыалары толорон ааны аста. Бу эдэркээн киһи дууһатын кэрэтин музыка тылыгар тиһэн дьоҥҥо-сэргэҕэ тириэрдэр ураты тылаах, киһи кэрэлээх куолаһын оройуон олохтоохторо үгүстэ биһирии истибиттэрэ.

Мария кэнниттэн тылы Саха Республикатын народнай суруйааччыта Софрон Петрович Данилов ылла.

—Чурапчыны мин бэрт эрдэҕиттэн, эдэргэ дылы, күнүү көрүөхпүттэн билэбин. Үһүс кылааска педтехникуму саҥа бүтэрбит Василий Егорович Шестаков диэн 18—19 саастаах Чурапчы уола үөрэтэрэ. Кини хоһоон суруйара, кэлин онтун бырахпыт этэ. Литератураны улаханнык таптыыра,—диэн этиитин бэрт истиҥник саҕалаата. Оҕо сылдьан Эллэй «Эмээрибит Эмиэрикэ Чурапчыга тугунан тэҥнэһэх буолуой» диэн тылларынаах хоһоонун ааҕан Чурапчыны соҕо-махтайа санаабытын кэпсээн күллэрдэ. Софрон Петрович Чурапчы суруйааччылара саха литератураҕа сайдыытыгар киллэрбит кылааттарын үрдүктүк сыаналаата, эдэрдэри культураны үрдэтиигэ, ыччаты ырааска, сырдыкка угуйууга, литератураны пропагандалааһыҥҥа күүскэ үлэлэһэллэригэр алҕаата.

Итиэхэн салгыы сценаҕа Терентий Кардашевскай тахсан бэчээккэ бэлэмнээбит «Махтанабын айбыппар» диэн поэтическай хомуурунньугуттан

(Бүтүүтэ 2 стр. көр).

* * *

ОРОЙУОММУТ—СЫЫППАРА ХАРАҔЫНАН

1991 сыл түмүктэрэ

ТЫА ХАҺААЙЫСТЫБАТА

Ааспыт сыл түмүгүнэн оройуоҥҥа 27423 ынах сүөһү, 13930 сылгы, 4337 сибиинньэ иитиллэн турар. Кэтэх хаһаайыстыбалаахтар оттооһуну ааспыт сезонугар сүөһү аһылыгын дэлэйдик бэлэмнээбиттэрин түмүгэр билигин кинилэр 11671 ынах сүөһүлээхтэр, 3923 сибиинньэлээхтэр, 2035 сылгылаахтар. Ити суотугар иллэрээ сыллааҕар оройуоҥҥа ынах сүөһү 241, сибиинньэ 582, сылгы 677 төбөнөн эбиллибитэ. Ол эрээри сүөһүтэ суох хаһаайыстыба билигин даҕаны элбэх. Бу дьыл тохсунньу 1 күнүнээҕи туругунан оройуон 6158 хаһаайыстыбатыттан 1625-рэ олох сүөһүтэ суох.

Совхозтарга 1990 сылга тэҥнээтэххэ ынах сүөһү 1851 төбөнөн аччатыллыбыта, ол иһигэр ынах 631-нэ, ити түмүгэр сыллааҕы былаан 1980 төбөнөн толоруллубатаҕа. Хаһыат сорох ааҕааччылара ордук элбэх сыыппаралары аҕаларым, хардарыта тутан тэҥнээн көрүүнү сөбүлээччилэрэ суох. Ол эрээри кинилэртэн балаһыанньа хайдах туруктааҕын дьэҥкэтик көрүөхпүтүн сөп. Холобур, 1975 сылтан 1986 сылга диэри совхозтар 18 тыһ. тахса ынах сүөһүнү ииппиттэрэ. Оттон былырыыҥҥы тохсунньуга баара-суоҕа 15630 ынах сүөһүлээхтэр. Иһин 1979 сыл тохсунньу 1 күнүгэр кытта тэҥнээн көрөр буоллахха, уопсайа 3330, ынах ыаҕа 2147 төбөнөн аҕыйах.

Көрөргүт курдук ахсаан өттүнэн таҥнары барыыбыт элбэх. Ол үрдүнэн сыл ахсын сүөһү аһылыгын бэлэмнээһин сорудаҕын ыраатыгынан толорбоппут. Ити түмүгэр бородууксуйаны да ылыыбыт туруга биир оннук. Былырыын барыта 5588 ынах уонна тыһаҕаһа төрөөбүтэ, 100 ынахтан 67 эрэ ньирэйи ылбыппыт. Атыннык эттэххэ, ааспыт сылга ити иннинээҕитээҕэр 340 төбөнөн аҕыйах ынаҕы төрөппүппүт. Саҥа төрөөбүт 891 тыһаҕаһы киллэрбэккэ туран, сыл устата ынах ахсыттан 1411 кг үүтү ыабыппыт. Ону ити иннинээҕи сылга тэҥнээтэххэ 304 кг намыһах. Бу көрдөрүү Субурууcкай аатынан, «Чурапчы» совхозтарга өссө намыһах. Ону бэрт аҕыйах холобурдартан көрүөххэ сөп.

«Бахсы» совхоз Толоннооҕу отделениета сыл устата биир ынахтан 1869 кг үүтү ыабыт эбит буоллаҕына, Субурууcкай аатынан совхоз Болтоҥотооҕу отделениета 1000, «Чурапчы» совхоз Сыланга 1146, Килэҥкитэ 1284 Арылааҕа 1099, Түөйэтэ 1117 кг ылбыта. Ааспыт сыл ахсынньы ыйыгар «Бахсы» совхоз ынах ахсыттан 105 кг үрүҥ илгэни ыабыт буоллаҕына, ити сыыппара «Чурапчы» совхозка 14, «Мугудай» совхозка 17 кг тэҥ. Ол түмүгэр ахсынньыга оройуон үрдүнэн ыаловойунан баара-суоҕа 225 тонна үүт ыаммыта. Мантан көстөрүнэн үүт ыамын үрдэтиигэ болҕомто сыл ахсын эрэ-дэхситик ууруллар буолбатах. Сүөһүттэн ылыллар бородууксуйаны үрдэтиигэ сүмэһиннээх аһылыктар аҕыйахтык бэлэмнэнэллэрэ, эбии аһылык оҥоһуллубута сүрүн харгыстыыр биричиинэнэн буоллулар.

Оройуон үрдүнэн ааспыт сылга уопсайа 1275 ынах сүөһү, ол иһигэр 98 ынах, 701 саҥа төрүөх, 198 сылгы туһата суох өлбүтэ. Итини 1990 сылы кытта тэҥнии тутан көрдөххө, икки төгүл кэриҥинэн элбэх. Ону таһынан совхозтарга барбыт инвентаризация түмүгүнэн 80 төбө сүөһү сүтүктэммиттэрэ чуолкайданна. Ол иһигэр «Чурапчы» совхозка 45, «Мугудай» совхозка 23 төбө. Ити тустаах үлэһиттэр эппиэтинэстэрэ намыһаҕын, миэстэҕэ ирдэбил, хонтуруол туруоруллубатын кэрэһилиир. Аны ити кэнниһинэн өлбүт 1473 ынах сүөһүттэн уонна сылгыттан 475 эрэ төбөттэн тириитин сулан ылаллар, 998 сүөһү тириитэ туһата турбата. Ити сүлүллүбүт да тириилэртэн 502-тэ сүтэн-охон, туһата тахсыахтааҕар, хаһаайыстыбаннай да наадаҕа туһаныллыбата. Ити ордук «Чурапчы», «Мындаҕаайы», «Бахсы» совхозтарга сыһыаннаах.

Государствоҕа 7393 тонна үүтү атыылаабыппыт, былааммытын 83, барыта 2049 тонна эти туттарбыппыт, сорудахпытын 107 бырыһыан толорбуппут. Үүтү майын былаана оройуон үрдүнэн 1507 тоннанан туолбатаҕа, 17 отделениеттан соҕотох Чакырдар эрэ бэлиэтэммит ирдэбиилэрин ылбыттара. Нэһилиэнньэттэн 139, кэмэ хаһаайыстыбалартан 45 тонна үүт киирбитэ. Ол да үрдүнэн 1990 сыллааҕар эти 140, үүтү 2276 тоннанан аҕыйаҕы туттарбыппыт. Оройуон үрдүнэн государствоҕа туттарыллыбыт үүт 50 бырыһыана бастакы суортааҕынан барбыт эбит буоллаҕына, ити сыыппара Карл Маркс аатынан совхозка 16,4, Субурууcкай аатынан совхозка 2,1 бырыһыаныгар тэҥнэспитэ. Кирдээҕинэн уонна кислотноһа үрдүгүнэн 25 тонна үүт эт-үүт комбинатыгар тутуллубакка совхозтарга төннөрүллүбүтэ. Эти туттарыы сорудаҕын Субурууcкай аатынан совхоз 2, «Мындаҕаайы» совхоз 198 центнеринэн толорботулар. Ол оннугар республикатааҕы племенной производственнай холбоһук нөҥүө Субурууcкай аатынан совхоз 90 сылгыны 322,7 тыһ. солк., «Мугудай» совхоз 63 сылгыны 238,1 тыһ. солк. тэрилтэлэргэ, кэмэ хаһаайыстыбаларга атыылаатылар. Урукку өттүгэр итинник дьаһаныы государствоҕа туттарыы суотугар аахсыллара, ол ааспыт сылтан тохтотуллан турар. Онон биһиги сорох салайааччыларбыт билиигэ бардардылар диэххэ наада.

(Бүтүүтэ 3 стр. көр).

ИҺИТ, СЭРГЭЭ

БҮТТҮҮН НОРУОТ ДЬҮҮЛҮГЭР

Саха Республикатын уон икки ыҥырыылаах Верховнай Советын онус сессията бэйэтин үлэтин түмүктээтэ.

Сессия үлэтин ахсыс күнэ бүтүннүүтэ республикабыт Төрүт Сокуонун—Конституциятын бырайыагын дьүүллэһиигэ ананна. Олус тыгааһыннаах, мөккүөрдээх үлэ түмүгэр Конституция бырайыагар бастакы ааҕыынан ылыллыбыта уонна Конституционнай комиссия депутаттар этиилэрин учуоттаан редакциялаабытын кэннэ бүттүүн норуот дьүүллэһиитигэр аһаҕас бэчээккэ тахсара быһаарылынна.

«Саха сирэ».

ТАТАРСТАН САҤА ААТА

Татарстан Республиката—итинник официальнай аата урукку автономия парламена Казаҥҥа буолбут сессияҕа ылынна.

Республика саҥа гербэтэ бигэргэтилиннэ. Онно сиэрэ уонна өтүйэ оонньуур ытык барс ойууламмыт.

«Известия».

ОЛУННЬУ 23 КҮНЭ БЭЛИЭТЭННИЭ

Быйыл олунньу 23 күнэ уруккутун курдук байыаннай сулууспалаахтар бырааһынньыктарын быһыытынан бэлиэтэнниэ. Бырааһынньык саҥа аата—«Сэбилэниилээх күүстэр күннэрэ» диэн иһитиннэрдилэр Көҥүл Государстволар Түмсүүлэрин (КГТ) Сэбилэниилээх Күүстэрин Кылаабынай командованиетын пресс-киинигэр.

Олунньу 21 күнүгэр Кремлидээҕи Съездтэр дыбарыастарыгар буолуохтаах үөрүүлээх биэчэр бу датаҕа ананыа.

РИА.

✦ Сүөһү кыстыга ✦

ТӨБҮРҮӨҤҤЭ

Төбүрүөҥҥэ Маралаайы отделениетын Варвара Михайловна Сивцева салайааччылаах арендный бригадата икки хотонунан ыанньык уонна ыччат сүөһүнү кыстатан туруорар. Коллектив эн-мин дэһэн икки сыл үлэлээн хамсаан кэллэ.

Бастакы хотоҥҥо сүбэн сүөһүнү көрөллөр. Ааны аһаргын кытта сииктээх салгын сайа биэрэр. Майгылаах таһырдьаттан киирдэххэ, хараҕын үөрэниэр диэри чочумча туран баран бастакы атыыгын хардыылыыгын. Бу эргэ хотоҥҥо баһа соҕус эттэххэ, «аҕыйах хонук аһыырдаах киһи саахар да манньаҕа сөбүлээн үлэлиэ суоҕа» диэн санаа охсуллан ааһыахтар дылы.

Тоҕо эрэ бүгүн манна үлэлиир дьонтон «сүөһү эс турутун өрө тутан токоолоспокко, бэйэлэрин доруобуйаларын туһунан ыйытыах санаа чаҕылыйан тарта. Икки эдэркээн уолаттар—Дмитрий Абрамов, Федор Терютин биэдэрэнэн таһан сүөһүлэрин уулата сылдьаллар. Иккиэн 40-тан тахсалыы тиниэһэни көрөллөр эбит. «Сороҕор кыратык тумуулуубут да, сылдьабыт» дииллэр.

—Хотоммут эргэ бэҕэ буоллаҕа. Өссө арыттаах муосталааҕын сүөһү турар эргин хайтаһыынан муосталаабыттара. Больничнайга барыы эмиэ баар. Кыратык ыалдьа да сылдьан үлэлиир хайа барыай?—диир бороон көрөөччү Ирина Николаевна Толстоухова.

Төбүрүөннэр отделениетын үс арендный бригадаларыттан саамай бастыҥ үлэлээхтэрэ. Ааспыт сылы 99 тыһыынча солкуобай барыстаахтык түмүктээбиттэр, совхозтарыгар 236 тонна үүтү, 47 тонна эти туттарбыттар. Ньирэйи 100 бырыһыан тыыннаах ииппиттэр.

—458 ынах сүөһүнү кыстатан туруорабыт, итинтэн ыанар ынах—200-тэ. Бу күннэргэ 25-тэ төрөөтө. Совхозка туттарар күннээҕи үүппүт 2,5 центнергэ тэҥнэһэр. Ректальнай көрүү ынахтарбыт 92 бырыһыаннара уулаабыттарын быһаарбыта. Оппут нуормалаах кытаанахтык тутуллубут. Дойду ото тиийэ суох. Покровскайдааҕы ОПХ-тан Пертэнгрэттэн эбии от атыылаһыахтаахпыт. Ити от миэстэҕэ тиэллэн кэлэҕинэ ыһаан, ол түмүгүнэн хорон хаттаан кормовой баланса оҥорон, аһылык единицатын учуоттаан оресхуоттаатахпытына эрэ сүөһүлэрбитин хараҕа үктэннэриэхпит. Бригадаҕа 33 киһи бастайааннай үлэлиир. Сүөһүлэргэ итии аһылык, Сүөсүһүт күнэ эгин диэн нэр умнуллубуттара ыраатта. Дьон үлэлиир усулуобуйата даҕаны чэпчэкитэ суох. Хотонноорбут былыргы үйэтээҕилэр. Мааннык миэстэҕэ үлэлэһиин, этэргэ дылы, дьон доруобуйатыгар да охсуон сөп,—диир Варвара Михайловна—ааспыт сылга сүөһүһүттэр ыйдааҕы хамнастара 3-4 мөһөөк этэ. Итинник хамнаһынан билигин хайдах да олорор кыах суох. Бу күннэргэ саҥа расценка оҥоһулла сылдьар. Холобур, үлэһиттэрбит тохсунньу ыйдааҕы хамнастара 3-4 тыһыынча буолуох курдук. Бу тириитэ хорута үлэлээһинтэн кэлэрэ мэлдьэҕэ суох. Кылаабынайа, түмсэн үлэни сөптөөхтүк тыырсан таһаарыылаахтык үлэлэһииттэн олохпут үйгүтэ туттулуктааҕын арендный коллектив өйдүүр.

Бу кыараҕас хотонтон тахсан барарбар онноовор сииктээх салгын манньыйбыкка дылы буолан хааллын бэйэм да билбэккэ хааллым. Ол, бука, үлэһит дьон хаарыан колоһуннарын ытыктыыр санааттан буолуон сөп.

Т. КАРДАШЕВСКАЙ.

АЙАР ТАЛААН ЫҺЫАҔА

(Бүтүүтэ. Иннин 1 стр. көр).

хас да хоһоонун аахта. Хомоҕой тыллаах-өстөөх, үрүҥ хоһоон форматынан суруллубут айымньылар ис хоһоонноро дууһа кылларын таарыйар дириҥнэр. Кини кэнниттэн тылы көрсүһүүгэ кэлбит С. А. Новгородов төрөөбүт кыыһа Елена Семеновна ылла. Кини мустубут дьону эҕэрдэлээтэ уонна бэйэм санаабын хоһоонунан этэбин диэн дьалхааннаах сүүрбэһис үйэ түһүүтүн хоһоонун аахта. Алта уон аҕыс саастаах дьахтар, сааһыттан быдан эдэр көрүҥнээх, кэрэ мөрсүөннээх киһи эбит. Ааҕааччыларбытыгар Елена Новгородова хоһооннорун кэлин аһаан-минээн билиһиннэрэр баҕалаахпыт.

Сэмэн Тумат оройуонтан бу көрсүһүүгэ кэлбиттэртэн барыларыттан элбэх үлэлээхтэрэ. Кини «Туундара оҕото» уонна «Муора арыытыгар олох» кинигэлэрэ утуу-субуу бэчээттэммиттэрэ. Бу сыл иккис кварталыгар «Улуу кыыл тыына» диэн үһүс кинигэтэ бэчээттэниэҕэ. Итини сэргэ кини элбэх хоһоонноро, критическэй ыстатыйалар автордара. Дьуон Дьаҥылы хоһооннорун, поэмаларын хомуурунньугун бэлэмнээн кини төгүл таһаартарбыта. Бу сырыыга кини саҥа хоһоонноруттан билиһиннэрдэ.

Мелодистка Матрена Васильева Дмитрий Дьиринскэй тылларыгар «Корнин буочара» уонна Сэмэн Тумат тылларыгар «Үүнэ сайда тур, Кыыдалым» диэн ырыалары толорбута көхтөөх ытыс тыаһынан доҕуһуолланна. Кини бастакы ырыатын 1956 сыллаахха Дмитрий Васильев тылларыгар суруйбута. Билигин 30-тан тахса ырыа автора.

«Дириҥ уоттара» түмсүү 1988 сыллаахха тэриллибитэ. Салайааччы Дмитрий Дьиринскэй кини үлэтин-хамнаһын сырдатта, бэйэтэ суруйбут айымньыларын билиһиннэрдэ. Василий Петров — Айыл бу түмсүү саамай эрэнэр киһитэ. Кини эмиэ хоһооннор хомуурунньуктарын бэчээккэ бэлэмнээн бүтэрдэ. Павел Федоров — Байбал Сомоҕо оҕолорго аналлаах сценалары, ырыа формалаах кэпсээннэри суруйуунан дьарыктанан эрэр. Бу режиссер идэлээх эдэр киһиттэн күүтэрбит элбэх.

—Мин бу түмсүү 1982 сыллаахха Чакырга аан бастаан тэриллэригэр баарым,— диэн сиҥалаата атинтан В. Яковлев—Далан.—Үөрдүм. Ол кэмтэн эбиллибиттэр, күүһүрбүттэр. Сибилигин да бэчээттэммэ кэбиһиэххэ сөптөөх сиппит-хоппут айымньылары иһиттим. Норуот бэйэтин историятын билиэхтээх. Биһиэхэ уһун 70 сыл устата бэйэбит историябытын утумнаахтык умуннара сатаабыттара. Ол түмүгэр Хаҥалас уус аата сүппүтэ. Ньурба Ленинскэйинэн солбуллубута. Биһиги оройуоммут төрүппүт Боотур уус аатынан ааттанар этэ. Онтукабыт биир түөлбэ аатынан солбуллубута. Бу аат биһиэхэ туох да эппит. Онон эдэрдэр бэйэбит историческай аалыытын, өбүгэбит төрүппүт Боотур уус аатын ылар бопуруоһун көтөхпүт.

Саха народнай суруйааччыта В. С. Соловьев — Болот Боотур «билигин да чурапчылар дэтэр ааттаах эбиллит диэн астынным, үөрэ олордум» диэн туран, көрсүһүү иннинэ автордар айымньыларын эрдэ ыытан ырыттарбатахтарын итэҕэһинэн аахта.

Көрсүһүүгэ Бүлүү ыччата, биһиги оройуоммутугар үлэлээбитэ хас да сыл буолбут мелодист Владимир Колтовской кыттан, Алексей Бродников уо. д. а. Чурапчы поэттарын тылларыгар суруйбут ырыаларын толордо.

x x x

Ити кэмҥэ 7 чаастан Нуучча драматическай театрыгар Мария Герасимова суруйбут 5 оонньуулаах 7 хартыыналаах «Һөһөрүү» диэн пьесата көрдөрүлүннэ. Көрөөччү саалаҕа лыык курдук мустунна.

—Бэркэ суруллубут. Оонньуур да дьоно үчүгэйдэр. Астынным,—диир ааҕыах тылынан [illegible]тическай наука доктора Н. Н. Тобуроков.

—Мария Андреевна дьонун билэрэ бэрт буолан, хас биирдии артиска тылын-өһүн анаан суруллубут курдук,—диэн сөҕөр «Наара суохтар» диэн эстрада миниатюраларын театрын артиһа Алексей Павлов.

—Сорох сирдэргэ сибээһэ сүтэр, айымньы сүрүн тыына кэһиллэр курдук,—диир өссө биир көрөөччү, «Саха сирэ» хаһыат үлэһитэ Д. Г. Гуляева. Биһиги айымньы өссө чочуллан, ситэн-хотон театр сценатыгар бэйэтин миэстэтин буларыгар баҕарабыт, эрэнэбит.

М. СИДОРОВА.

СУУТ-СОКУОН СЫМНААТА ДУО?

ААСПЫТ сылга Чурапчы оройуонун народнай суутунан 63 дьыала көрүллэн, 83 киһи сууттаммыт. Суут бириигэбэрдэрин бирдиилээн көрдөххө маннык: кытаанах уонна күүһүрдүллүбүт режимнэрдээх холуонньаларга —24, норуот хаһаайыстыбатын объектарыгар үлэҕэ —5, кыһалан үлэҕэ 11 киһи ууруллубут, 3 киһи ыстарааптаммыт, болдьохтоох кэтээн көрүүгэ —29. Бириигэбэрдэрэ туолуутун тохтотон эрэнгэ 11 киһи хаалларыллыбыттар. Онтон административнай эппиэккэ 123 киһи тардыллыбыт, ол иһигэр 98 киһи бытархай күлүгээннээһинин иһин, 9 киһи милиция үлэһиттэригэр утарылаһан буруйдаммыттар.

Онтон 1990 сылга 52 холуобунай дьыала көрүллэн, 73 киһи сууттаммытыттан сылыктаатахха, көрдөрүүлэр «тупсарыллан» иһэллэр. Ону хайдах быһаарыахха сөбүй? Оройуоҥҥа 1990 сылга буруйу оҥоруу 137 түбэлтэтэ таһаарыллыбыт эбит буоллаҕына, ааспыт сылга 148 түбэлтэ бэлиэтэммит. Онтон 1990 с. буруйу оҥоруу 41 бырыһыана кыайан арыллыбатах буоллаҕына ааспыт сылга буруй арыллыбакка хааллыыта 26,7 бырыһыаҥҥа тэҥнэспит (ол иһигэр угро-зыск линиятынан 39,4 бырыһыаныттан 25 бырыһыаҥҥа диэри аччатыллыбыт). Онон силиэстийэлиир орган балачча үлэлиирэ көстөр. Биир өттүттэн общественнай бэрээдэги кэһии, буруйу оҥоруу үүнэ-үксүү турууттугар нэрэ-нэрэ көрбөтөҕө буолан бэйэбит эмиэ «көмөлөһөр» курдукпут. Холобурга уоруууну ылан көрүөҕүҥ: ааспыт сылга 1 (!) киһи бытархай уорууга түбэспит. Онтон, дьиҥэр, төһүрүк сылы быһа «түүлээх улдьуҥахтарынан» тэһэмэх мал-сал, сэп-сэбиргэл уоруллар?!

Буруйдааҕы сокуон иһинэн туруоран бүтэһиктээх бириигэбэри таһаарааччынан суут буолар. Биһиги оройуоммутугар, билэргит курдук, судьуйанан Р. В. Иванов бэһис сылын үлэлиир. Былырыын Саха Республикатын Верховнай Советын сессията кинини бу дуоһунаска өссө 10 сылга болдьохтоон хаалларбыта. Билигин бүтүн система уларытыллар кэмигэр суут-сокуон эйгэтигэр эмиэ уларыйыылар киирэллэрэ соһуччу буолбатах эрээри, анал юридическай үөрэҕэ суох дьон онтон муҥнаабыт элбэх. Онон Руслан Васильевич сорох боппуруостары быһааран биэрэрэ билигин олус наадалаах диэммин, сирэй көрсөн сэһэргэһэргэ саныыным.

—Руслан Васильевич, суут диэн, быһата, кырдьыгы ыраас мууска ууран биэрии буоллаҕа дии. Ол эрээри кырдьыгы кыһыл илиитинэн ким да тутпута биллибэт — оннук халбаҥ өйдөбүл. Урут идеология бүрүүкээн турар кэмигэр үрдүкү салалта эттэҕинэ суукка күөнтэһии баара чахчы. Дэлэҕэ «суут төбөтө, мэкчиргэ төбөтүн курдук, ханна баҕарар хайыһар» диэн уос номоҕо олохсуйуо дуо.

—Билигин суут былааһа ханнык да идеологияттан тутулуга суох буоларын иһин үлэ ыытыллар. Ол курдук, билигин кэм судьуйата ханнык да партияҕа чилиэн буолбат, депутат да буолбат. Ити тутулуга суох буолууну көрдөрөр. Манна кэлиэм иннинэ Мэҥэ-Хаҥаласка үлэлии олордохпуна, ити эн этэриҥ курдук оробооһуу баара: «Үрүҥ Дьиэҕэ» ыҥыран ылан «бу киһини хаайыыга ыытыма» диэн буолара. Манна онуга сыһыан суох. Салалта материальнай-техническэй, моральнай өттүнэн өйүү сатыыр. Онон, сокуонунан эрэ салайтарабын диэн бигэтик этэбин.

—Эн бу үлэлээбит кэмҥэр хаайыыга ууруллубут дьон Верховнай суукка ааһыныларын түмүгэр оройуон суутун бириигэбэрэ көтүрүллүбүт түбэлтэтэ баар дуо?

—Үлэбэр итинник түбэлтэни көрсө иликпин: хаайыыга барааччылар ааһыналлар эрээри, биһиги уурбут бириигэбэрдэрбит оннуларынан хаалаллар. Маныаха адвокат Г. А. Драгунов уонна көмүскээччи Е. И. Макаров сөптөөх бириигэбэр тахсарыгар сүрдээҕин көмөлөһөллөр. Ону сэргэ бэйэм үлэһиттэрим — идэлэрин лаппа баһылаабыт дьон.

—Барыта уу ньуурун курдук буолбатаҕа чахчы. Туох моһоллору көрсөбүт?

—Бэйэбит бас билэр массыынабыт суох буолан, дьыаланы миэстэтигэр тахсан көрүү кыаллыбат. Атын тэрилтэлэртэн көрдөһөн транспорт булабыт. Оройуон администрациятын баһылыга И. С. Сивцев кыһалҕабытын быһаарарга көмөлөһөрө буоллар диэн баҕарабыт. Лена бу эҥэринээҕи оройуоннарга сөптөөх судмедэксперт баар, онтон ис дьыала отделыгар эксперт-криминалист олох да суох. Итинник наадалаах специалистар суохтара силиэстийэ үлэтин бытаардар. Онтон билиҥҥи туругунан, биһиги оройуоммутуттан юрист идэтигэр үөрэнэр ыччат баара биллибэт. Дьиҥинэн, билигин, хайа баҕарар тэрилтэҕэ юрист наада буолбут кэмигэр, тэрилтэлэр оскуоланы бүтэрээччилэри кытта кэпсэтэн, үөрэххэ ыыталлара буоллар, ити кэлин кыаллыах этэ.

Саха киһитин сиэринэн үтэй аһаан көрөн баран, интервью хааччаҕыттан тахсарга сананным. Руслан Васильевич ааспыт сылга ордук ханнык сокуон ыстатыйаҕа олоҕуран дьыала тэрийэн сууттаабыттарын быһааран көрдөрөр: «Үсбүкүлээһин, сокуоннайа суох атыылааһын-эргиини уонна эргиэн бырааба былаларын кэһии иһин эппиэтинэһи күүһүрдүү туһунан» диэн 1990 с. ылыныллыбыт ССРС Сокуонун 3 ыст. 2 ч. сөп түбэһиннэрэн, Болтоҥотооҕу бородуукта маҕаһыынын сэбиэдиссэйэ Догдонова С. Н. 6 ый кыһалан үлэҕэ ууруллубут, Мырыла маҕаһыынын сэбиэдиссэйэ Попов С. С. материальнай хаачыйыы эйгэтигэр үлэлиир бырааба 3 сылга быһыллан туран, 4 тыһ. солкуобайы ыстарааптаммыт.

Судьуйа дьон-сэргэ өйүгэр-санаатыгар «киһини өлөрбүт киһи хаайан да хаайыыга ыытыллыахтаах» диэн өйдөбүл дириҥник иҥэ сылдьарын бэлиэтиир. Кырдьык, төннөрү дьон көрүүбүтүгэр, өлөрүү диэн биир хараҥа дьайыы курдук эрээри, сокуон салаата тардах тиһиктээҕэр элбэҕин «өлөрүөхсүттэр» дьыалалара көрдөрөр. Холобур, Попов Н. уонна Филиппов М. РСФСР ХК 103 ыст. киһини сорудах өлөрүүгэ (ыараатар төрүөтэ суох) сууттаммыттар эрээри, Филиппов 9 сылга, Попов 3 сылга хаайыыга ууруллубуттар. Маныаха Попов Н. өлөрбүт киһитэ Л. Окоемов тосту-туора быһыыламмыта аахсыллыбыт, онуоха эбии айымахтыы буолаллара сабыдыаллаабыт. Онтон Аммосов П. бииргэ төрөөбүт бырааттын Михаилы ытан өлөрөн баран, 2 сыл кыһалаҥ үлэҕэ ууруллубут. Өлүөхсүт күүһүнэн убайын сабырыйар буолан, холуочуйан кэлэ-кэлэ кырбыыр, атаҕастыыр идэлээх эбит. Өлөрүү төрүөтүнэн ити буолбут. Онон Аммосов П. дьайыыта «Аһара күүскэ долгуйууттан соһуччу өлөрүү» диэн 104 ыст. сөп түбэһэр.

Ким айа-дэмнээхтик олоруон баҕарар «суут-сокуон олус сымнаан, түөкүттэр көҥүл көттүлэр» диэн дьаксынар буолбута. Орунаах. РСФСР ХК тиһэх төгүлүн 1967 сыллаахха уларытыллан, эбиллэн оноһуллубута. Аны эмиэ саҥа холуобунай кодекс бырайыага ааспыт ыйга бэчээккэ тахсыта. Бу бырайыак аны саас Россия парламенын дьүүлүгэр киириэхтээх.

—Руслан Васильевич, **саҥа холуобунай кодекс быһыытынан Россияҕа туох иһин уонна хайдах сууттуур буолуохтарай? Ханнык саҥа миэрэлэр, ыстатыйалар, уларытыылар киллэриллибиттэрий?**

—Бырайыакка көҥүлү хаарчахтааһын, общественнай үлэҕэ тардыы, хаайан тутуу (арест) курдук урут туттулла илик буруйу боруостатар миэрэлэр эбии киллэриллибиттэр. Ааспыт өттүгэр судьуйаны эбэтэр сэтээтэли баһааҕырдыы, холууннарын административнай буруй быһыытынан көрүллэр буоллаҕына, бырайыакка ити холуобунай эппиэтинэскэ киллэриллибит. Ону таһынан коммерческай кистэлэҥи тарҕатыы, үрдүк сыаналары сымыйанан үлүннэрэн туттуу иһин анал ыстатыйалар көрүллүбүттэр. Бырайыакка түмэ тардан көрдөххө, үгүс ыстатыйаҕа араас кээмэйдээх ыстараап туттуллуута. Онон буруйу оҥоруу иһин үп-харчы өттүнэн кыһыйыы улаатыах курдук. Бырайыак ол оннугар гуманизациянан салайтаран, сымнатыы суолун тутуһар. Билигин туттулла сылдьар ХК буруйдааһын ураты миэрэтэ—өлөрүү (смертная казнь) 30-ча ыстатыйаҕа туттуллар. Онтон бу бырайыакка «Ыараатар төрүөттээх сорудах өлөрүү иһин» (102 ыст.) эрэ көрүллэр. Ити ыстатыйаҕа ийэни-аҕаны өлөрүү, ону тэҥэ омугунан араарсан эбэтэр итэҕэлгэ олоҕуран өстөһүү, иирсээн түмүгэр өлөрүү иһин пууннар эбии киллэриллибиттэрин бэлиэтиэххэ сөп. Маныаха бу миэрэ сокуоннай саастарын ситэ иликтэргэ уонна дьахталларга туттуллубат.

—Оччотугар халыҥ хармааннаахтар харчы бырахан биэрэ-биэрэ, көҥүл айбардыыһылар дии. Суут-сокуон олус сымнааһынын киһиэхэ киһилии сыһыаны күүһүрдүү курдук көрөбүт эрээри, итини араас хараҥа буруйу оҥорооччулар кинилэргэ көҥүл аана аһыллыбытын курдук түктэритик өйдүөхтэрэ суоҕа дуо? Ити дьон-сэргэ олоҕор өссө ордук улаханнык куттала аҕалыа суоҕа диэн ким мэктиэлиэй?

—Билэн турар, итинники ылынарга үчүгэй бэлэм, үрдүк культура эрэйиллэр. Оҕолорбутун олох кыраларыттан үрүҥү хараттан араарар буоларга иитиэхтээхпит. Правовой государство сүрүн баайынан киһи буолар. Обществоҕа хас биирдии киһи күндүтүн өйдүөх тустаахпыт. Онон киһи бастакы буруйу оҥоруутугар сымнаҕастык сыһыаннаһыахха сөп, ол оннугар хаттаан буруйу оҥорооччуларга кытаатыахтаахпыт. Ити хайысханы бырайыак эмиэ тутуһар: буруйдааһын миэрэтин санкцията хас буруйу оҥоруу ахсын кытаатан иһэр.

—«Эмтиэхтээҕэр эрдэттэн сэрэтэр чэпчэки» диэн медиктэр этиилэрин сыһыаран туттар буоллахха, «сууттуохтааҕар эрдэттэн бохсор ордуга» биллэр буоллаҕа. Ити туһуттан туох оҥоруохха сөбүй?

—Ыарахан буруйдар, сүрүннээн, арыгылааһын түмүгэр оҥоһуллаллар. Культурабыт намыһаҕа улаханнык охсор. Ону көннөрөргө элбэх сыл эрэйиллэр. Билигин кэскиллээх төрүт культурабытыгар иитиигэ турунан эрэрбит көмөлөөх буолуо. Инникитин Саха Республиката туспа холуобунай кодекстанара буоллар...

Сэһэргэстэ
В. НИКИФОРОВ.

ОРОЙУОММУТ СЫЫППАРА ХАРАҔЫНАН

үтүүтэ. Иннин стр. көр).

Совхозтар государствоҕа 4210 ынах сүөһүнү туттарбыттарыттан 69 бырыһыана үрдүк уойуулааҕынан барда. Оройуон үрдүнэн сүөһү орто ыйааһына 311 кг тэҥнэстэ. Ордук кыра ыйааһыннаах сүөһүлэри Карл Маркс аатынан (286 кг) совхоз туттарда. Ити Субуруускай аатынан совхоз туттарбыт орто ыйааһыныттан 59 кг итэҕэс. Атын даҕаны хаһаайыстыбаларга сүөһү орто ыйааһына билиҥҥи даҕаны кыра. Оҥу күһүүҥҥү эртүгэр уотар площадкалары үлэлэппэтэхтэринэн быһаарыахха сөп. Ити биир бастыҥ ньыманы кэнники бириэмэҕэ умнуута хааллараар буоллубут.

Хортуоппуйу, оҕуруот астарын үүнээриигэ биһиги совхозтарбыт билиҥҥи даҕаны суолтаны биэрбэттэр. Карл Маркс аатынан, «Мугудай», «Бахсы» совхозтар хортуоппуйу үүнээриинэн олох даҕаны дьарыгырбаттар. Ол үрдүнэн кинилэргэ 50-нуу тонна былаан тиэрдиллибитэ. Оттон Эрилик Эристиин аатынан, Субуруускай аатынан совхозтар ыһыыларын кэҕин сарбыйан кэбиспиттэрэ. Ол түмүгэр Субуруускай аатынан совхоз баара-суоҕа 63 центнер хортуоппуй үүнүүтүн ылбыта. Онон хортуоппуйу туттарыыга государство сакааһа 26 эрэ бырыһыан толоруллубута. Оттон оҕуруот астарыгар былаан «Мындаҕаайы» совхоз аһарыытын эрэ суотугар туолбута.

Эрилик Эристиин аатынан совхоз 20, Субуруускай аатынан совхоз 31 гектарынан хортуоппуй олордуутун аччатыыттара. Оҕуруот аһын үүнээриитинэн үгүс совхозтар дьарыктамматтар.

Эрилик Эристиин аатынан, Субуруускай аатынан, «Мугудай», «Бахсы» совхозтар кыһыл уонна кырымахтаах хара саһылы иитиинэн дьарыктаналлар. Ити хаһаайыстыбаларга быйыл 467 саһыл иитиигэ хаалларыллынна, ол иһиттэн 364 ийэ саһыл. Ааспыт сылга 871 төрүөх ылыллыбыта. Ол эрээри Субуруускай аатынан совхоз 236 саһылы тириигэ анаан өлөрөн баран, биир даҕаны солкуобайдааҕы туттарбакка, сыллааҕы былаанын 22 эрэ бырыһыан толорбута. Оттон тыаттан бултанар түүлээх сорудаҕын Карл Маркс аатынан совхоз 400, «Мугудай» совхоз 900 солк. толорботулар. Онон оройуон государствоҕа 215 тыһ. солк. түүлээҕи туттарар былаанын Эрилик Эристиин аатынан, «Чурапчы», «Бахсы» совхозтар суоттарыгар толордо.

Оройуоҥҥа 10-ча тиийэр тэрилтэ бэйэлэригэр сылгыны, сибиинньэни иитэр кэмэ хаһаайыстыбаны тэриниилэр. Ынах сүөһүнү сороҕор өрөмүөннүүр-техническэй предприятие иитэр. Кэмэ хаһаайыстыбаларга бу дьыл тохсунньу 1 күнүнээҕи туругунан 101 ынах сүөһү, 185 сылгы, 342 сибиинньэ баар. Лесхоз сылгы иитиититтэн 13168, райпотребсоюз сибиинньэ иитиититтэн 50057 солк. барыс ыллылар. Оҥу таһынан лесхоз бэйэтин үлэһиттэригэр эккэ анаан 54 убаһаны тутунна. Итиин ыраас этигэр таһаардахха 69 центнергэ тэҥ. Оттон райпотребсоюз сибиинньэтин этэ кооперативнай маҕаһыын нөҥүө нэһилиэнньэҕэ атыыланар, сороҕо халбаһыыны оҥорор сыахха барар. Өрөмүөннүүр-техническэй предприятие 59 ынаҕыттан 45 ньирэйи ылла; валовойунан 524 центнер үүтү ыан эт-үүт комбинатыгар туттаран уонна нэһилиэнньэҕэ атыылаан 97600 солк. бэйэтин счетугар киллэринннэ. Нуотара арендэнай предприятиета икки сыл устата сибиинньэни иитэн баран ааспыт күһүн эспитэ. Кинилэр 85 сибиинньэ этин 40 тыһ. солк. туруорбуттара. Онон түөх баар оросхуоттарын таһааран туран аҥардас барсылара 7440 солк. тэҥнэспитэ.

Тохсунньу 1 күнүнээҕи туругунан оройуоҥҥа 111 чилиэннээх 37 бааһынай хаһаайыстыбата тэриллиннэ. Кинилэргэ 1112 гектардаах сир сыйыарылынна, ити иһиттэн ходуһата 295,9 гектар. Сыл түмүгүнэн 443 ынах сүөһүнү, 306 сибиинньэни, 153 сылгыны иитэн туруораллар. Ити хаһаайыстыбалар техника өртүнэн хаачыллыылара олус мөлтөх. Билиҥҥи туругунан 5 трактордаахтар, 5 таһаҕас таһар массыыналаахтар, 2 от охсордоохтор, 1 сеялкалаахтар. Сүөһүнү уонна техниканы атыылаһарга 24 бааһынай хаһаайыстыбата государствоттан уһун болдьохко 2399,2 тыһ. солк. кредити ыллылар.

КАПИТАЛЬНАЙ ТУТУУ

Оройуон үрдүнэн государственнай капитальнай угуулар суоттарыгар 12,1 мөл. солк. суумалаах сүрүн фондалар үлэҕэ киллэриллибиттэр. Ол иһиттэн аграрнай секторга 8,4 мөл. солк. (оройуон уопсай кэрдэрүүтүттэн 69,4 бырыһыан), Саха Республикатын Министрдэрин Советын капитальнай тутууга учреждениета 1,3 мөл. солк. (10,3 бырыһыан), «Агропромстрой» МПМК-та 1,2 мөл. солк. (9,7 бырыһыан), «Якутводмелиорация» холбоһук ПМК-та 0,2 мөл. солк. (1,7 бырыһыан), дьиэ-уот уонна коммунальнай хаһаайыстыба производственнай холбоһуга 0,8 мөл. солк. (6,2 бырыһыан), маһы таҥастыыр комбинат 0,3 мөл. солк. (2,7 бырыһыан) суумалаах сүрүн фондалары үлэҕэ киллэрдилэр.

Совхозтар былааннынан көрүллүбэтэх 2,6 мөл. солк. сүрүн фондалары үлэҕэ киллэрдилэр. Онон ааспыт сылга барыта 14,7 мөл. солк. суумалаах сүрүн фондалар туһаҕа бэриллибиттэр. Ити иһиттэн 9,2 мөл. солк. производственнай, оттон ордуга социальнай объектар.

Сыл устата 24,3 мөл. солк. капитальнай тутуу ыытылынна. Ол иһиттэн государство үбүлээһинин суотугар 14,1 мөл. солк. (58 бырыһыан), тэрилтэлэр бэйэлэрин үптэринэн 10,2 мөл. солк. (42 бырыһыан) суумалаах капитальнай тутуу ыытылынна. Оттон тыа хаһаайыстыбатын совхозтара уонна тэрилтэлэрэ 16,7 мөл. солк. капитальнай тутууну ыыттылар. Ол иһиттэн государство үбүлээһинин суотугар 8,4 мөл. солк., итинтэн ураты 8,3 мөл. солк. бэйэлэрин үптэринэн. Итини таһынан кинилэр лимитинэн (тутуу матырыйаалларынан) хаачыллыбатах 1,4 мөл. солк. капитальнай тутууну ыыттылар. Онон оройуон үрдүнэн уопсайа 25,7 мөл. солк. капитальнай тутуу барда.

Оройуон түөрт тутартаҥар тэрилтэлэрэ барыта 9,7 мөл. солк., ол иһиттэн бэйэлэрин күүстэринэн 7,7 мөл. солк. бадарээттэһэр үлэни толордулар. Ити үлэлэр уопсай кээмэйдэриттэн «Якутагропромстрой» МПМК-та 6,5, «Якутводмелиорация» холбоһук ПМК-та 1,1, тутар-өрөмүөннүүр кыра предприятие 1,7, «Якутагропромстрой» хаһаайыстыбалар икки ардыларынааҕы Чурапчытааҕы кыра тэрилтэтэ 0,4 мөл. солк. тутууну ыыттылар. Бадарээттэһэр тэрилтэлэртэн «Якутагропромстрой» МПМК-та эрэ олорор дьиэлэри тутууга 1,2 мөл. солк. үлэни толордо. Ол иһиттэн биир 12 кварталлаах олорор дьиэни үлэҕэ киллэрбитэ.

Сыл устата государственнай капитальнай угуулар суоттарыгар 1305 кв. метр иэннээх олорор дьиэ, Одьулууҥҥа 20 тыһ. куб. м. объемнаах техническэй уонна аһыыр ууну мунньар сир, Хатылыга 5 үлэлиир миэстэлээх маҕаһыын, 3 км усталаах Дириҥ—Мэлдьэхси суолун тутуута, Кыдалга 25 миэстэлээх оҕо сада, Мындаҕаайыга автогараж, Маралаайыга ууну хаһаанар сир, Бахсыга 292 гектардаах сири тупсаран оҥоруу, маһы таҥастыыр комбинакка икки пилорамалаах маһы хайыттарар сыах, итиэн ыскылаат, «Якутводмелиорация» холбоһук ПМК-гар 8 миэстэлээх гараж, «Якутагропромстрой» МПМК-гар культурнай - спортивнай комплекс, 14 миэстэлээх арочнай гараж, сыл устата 150 тыһ. устуука блогу оҥорор сыах, «Агроснаб» производственнай базата, 13 №-дээх СПТУ кварталынай котельнайа, Нуотара участогар 123 гектардаах сири тупсаран оҥоруу туһаҕа киллэриллиннилэр.

Тыа хаһаайыстыбатын совхозтарыгар уонна тэрилтэлэригэр 5,4 мөл. солк. араас техника атыылаһылынна. Совхозтар, тыа хаһаайыстыбатын атын тэрилтэлэрэ лимитинэн (тутуу матырыйаалларынан) хаачыллыбатах государственнай үбүлээһини уонна бэйэлэрин суоттарыгар элбэх тутууну ыыттылар. Холобур, Эрилик Эристиин аатынан совхозка Дьөгүдэйгэ 100 төбө киирэр хотону, Уһун Күөлгэ 1500 миэстэлээх стадион, Сылаҥҥа 100 төбөҕө анаан хотон, Толоон отделениетыгар 25 миэстэлээх гараж, Чыаппараҕа кыһылы иитэр ферманы 100 ийэ саһылга анаан кэҥэтии, 500 тонна сүөһү аһылыгын харайар ыскылаат, 100 кв. метр иэннээх олорор дьиэ, «Агроснабка» 25 миэстэлээх автогараж үлэҕэ киирдилэр.

Ааспыт сылга тутууну ыытар 6 кооператив үлэлээтэ. Кинилэртэн «Ньыдьыли» кооператив 1011 тыһ. солк., «Төлөн» 150 тыһ. солк., «Хоптоҕо» 84 тыһ. солк., «Кэскил» 134 тыһ. солк., «Чульман» 400 тыһ. солк. тутар-таҥар үлэни ыыттылар.

Нэһилиэнньэ чааһынай дьиэни тутууну киэҥник ыытар. Ол курдук, ааспыт сылга уопсайа 12,3 тыһ. кв. метр иэннээх 218 саҥа дьиэ тутулунна. Ити иһигэр оройуон киниигэр 45, Хоптоҕоҕо, Болугурга 19-туу, Бахсыга 18, Мырылаҕа, Сылаҥҥа, Хатылыга 16-лыы, Хадаарга, Одьулууҥҥа 14-түү, Болтоҥоҕо, Кытаанахха, Хайахсыкка 9-туу, Мугудайга 12, Кылааннаахха 2 дьиэ тутулунна.

ПРОМЫШЛЕННОСТЬ

Оройуоҥҥа тутулуга суох балансалаах үс тэрилтэ баар: эт-үүт комбината, типография уонна маһы таҥастыыр комбинат. Кинилэр 32 мөл. солк. табаарынай бородууксуйаны оҥордулар. Эт-үүт комбината 196,4 тонна ынах арыытын, 2147 тонна үүт бородууктатын, 934 тонна эти, 271,2 тонна сыата суох бородууксуйаны оҥордо. Маһы таҥастыыр комбинат 2000 куб. м. тутуу маһын, 720 куб. м. хайытыллыбыт матырыйааллы, 340 тыһ. солк. дьиэ тэрилин, 903 куб. м. (плотнай) оттук маһы, 205 тыһ. солк. тутуу деталларын бэлэмнээтэ. Райпотребсоюзка 208,5 тыһ. солк. табаары киллэрдэ. Үлэ оҥорон таһаарыыта эт-үүт комбинатыгар 434,7 тыһ. солк., типографияҕа 16,3 тыһ. солк. маһы таҥастыыр комбинакка 30,6 тыһ. солк. тэҥнэстэ. Биир рабочай ыйдааҕы орто хамнаһа бу үс предприятиеҕа 836 солк.: тэҥнэһэр эбит буоллаҕына, типографияҕа 823, маһы таҥастыыр комбинакка 709, эт-үүт комбинатыгар 933 солк. ылаллар.

Промышленнай тэрилтэлэргэ сыл устата 21,5 тыһ. үлэ күнэ (уопсай күн ахсааныттан 53,6 бырыһыан) бэлиэтэннэ, 8,4 тыһ. үлэ күнэ (21 бырыһыан) сүтэриллиннэ, ити иһиттэн ыалдьыы түмүгэр 2,4 тыһ. үлэ күнэ (5,8 бырыһыан), уоппуската туһаныыга 4,6 тыһ. үлэ күнэ (11,3 бырыһыан) сүтэриллиннэ. Оҥу таһынан өрөбүл уонна бырааһынньык күннэрин ахсааннара 10,2 тыһ. күҥҥэ (25,4 бырыһыан) тэҥнэстэ.

СОЦИАЛЬНАЙ САЙДЫЫ

Ааспыт сылга нэһилиэнньэҕэ барыта 3078,2 тыһ. солк. төлөбүрдээх өҥө оҥоһуллубута. Итинтэн аҥардас олох-дьаһах өҥөтүнэн хааччыйар комбинат үлэтигэр 1567,1 тыһ. солк. тиксэр. Ордук үгүстэйдик түүлээх уонна атах таҥаһын тигэр, баттаҕы кырыйар, оҥорор, биирдиилээн сакааһынан таҥаһы тигэр сыахтар итиэннэ сакаас быһыытынан дьиэни тутар биригэдэ үлэлээтилэр. Нэһилиэнньэни олох-дьаһах өҥөтүнэн хааччыйар аҥардас «Күннэй» арендэнай предприятие 1244,1 тыһ. солк. өҥөнү оҥордо.

Нэһилиэнньэҕэ төлөбүрдээх өҥөнү оҥоруу көрүҥэ олус аҕыйах, онуоха туһааннаах тэрилтэлэр болҕомтолорун уурбаттар, нэһилиэнньэни бүттүүн хабыыга кыһаллыбаттар. Тэрилтэлэр бэйэлэрин үлэһиттэригэр, пенсионердарыгар, кырдьаҕастарыгар, ону даҕаны көрдөһүүннэрин-ааттаһыннарын күүһүнэн, транспорынан көмөлөспүтэ буолуулара баара мэлдьэх буолбатах. Ааспыт сылга дьиэ-уот уонна коммунальнай хаһаайыстыба производственнай холбоһуга 78,5, сибээс оройуоннааҕы узела 446,3, киносеть 225,3, совхозтар итиэннэ тыа хаһаайыстыбатын тэрилтэлэрэ 464,1, олох-дьаһахха туттуллар техниканы өрөмүөннээччилэр 156,6, ДОСААФ оройуоннааҕы комитета 42,5, культура отдела 76,5 тыһ. солк. төлөбүрдээх өҥөнү оҥорбуттара.

Эргиэн тэрилтэлэрэ сыл устата 45,1 мөл. солк. суумалаах табаары нэһилиэнньэҕэ атыылаатылар. Ити иһиттэн общественнай аһылык 1,6, арыгы атыыта 2,5 мөл. солк. ылар. Совхозтар бэйэлэрин үлэһиттэригэр 1,2 мөл. солк. табаар эргинниҥ оҥордулар. Нэһилиэнньэни күннэтэ туттуллар табаардарынан хааччыйыы туруга быстар куһаҕан, баар да табаардар сөптөөх кэмигэр атыыламматтар, атын сирдэртэн булан-талан аҕалан хааччыйыы кыайтарбат.

Сыл устата 10 дьоҕус тэрилтэ регистрацияланан үлэтин саҕалаата. Ол иһигэр Маралаайы бөһүөлэгэр тутууну ыытар хаһаайыстыбалар икки ардыларынааҕы кыра тэрилтэ (И. Н. Аммосов), Дириҥ бөһүөлэгэр «Строитель» дьоҕус предприятие (Е. Д. Протодьяконов) үлэлииллэр.

В. ПЕРМЯКОВА,
статистика оройуоннааҕы отделын начальнига.

Эҕэрдэлиибит!

Күндү кэргэммит, аҕабытын, Нөрүөт үөрэҕириитин туйгунун, РФ оскуолаларын үтүөлээх учууталын ЧЕЧЕБУТОВ Дмитрий Павловиһы 55 сааһын туолбутунан истиҥник эҕэрдэлиибит. Баҕарабыт биһиги дьиэ кэргэн дьолбут туһугар куруук чэгиэн-чэбдик доруобуйалаах, олох үөһүгэр үлэлии-хамсыы үөрэ-көтө уһуннук олороргор.

Кэргэниҥ, кыргыттарыҥ, уолуҥ.

x x x

РСФСР үтүөлээх учууталын, биһиги оскуолабытыгар өр сыл директордаабыт ЧЕЧЕБУТОВ Дмитрий Павловиһы 55 сааһын туолбутунан истиҥник эҕэрдэлиибит. Баҕарабыт үтүө түсчуллаах үлэҕэр үрдүк ситиһиилэри, күн сирин бары кэрэтин, дьиэ кэргэҥҥэр, чугас дьоҥҥор дьолу-соргуну!

Хатылы орто оскуолатын коллектива.

x x x

Күндүтүк саныыр аймахпытын ЧЕЧЕБУТОВ Дмитрий Павловиһы 55 сааһын туолбут үөрүүлээх түгэнинэн иттиэтик, истиҥник эҕэрдэлиибит. Баҕарабыт кырдьарга кыайтарбат чэгиэн-чэбдик доруобуйаны, уһун олоҕу, бары үтүөнү, дьолу-соргуну!

Кадокин, Прокопий Батарииннар, Поповтар, Христофоровтар, Тааттаттан Тистяховтар.

x x x

Күндүтүк саныыр балтыбытын, эдьиийбитин РОМАНОВА Маргарита Афанасьевнаны төрөөбүтэ үйэ аҥардаах юбилейынан иттиэтик-истиҥник эҕэрдэлиибит, сахалыы уруйдуубут-айхаллыыбыт. Киниэхэҕэ чэгиэн доруобуйаны, дьоллоох уһун үйэни, кырдьар, ыалдьар диэн тугу билбэтигэр, мэлдьи үөрүү-көтүү көтөллөнөрүгэр, сырдык мичээр аргыстаһарыгар баҕарабыт. Биһиэхэҕэ үтүө сыһыаныҥ, бары кыһамньыҥ иэнин барҕа махтаалбытын тиэрдэбит, олох үөрүүтүн дьоннуун-сэргэҕин, дьүөгэлэргин кытта мэлдьи тэҥҥэ үллэстэргэр үтүө баҕарыыларбытын тиэрдэбит.

Эдьиийдэриҥ, балтыларыҥ, быраатыҥ, сиэннэриҥ, кийииттэриҥ, күтүөттэриҥ.

Спорт

ЧУРАПЧЫ ААТЫН ААТТАТТАЛЛАР

Аасыт нэдиэлэ өрөбүл күннэригэр М. Горькай аатынан агрофирма киинигэр, Төҥүлүгэ Н. Н. Тарскай бириэмин иһин Лена өрүс илин эҥэриниэҕи зона күрэхтэһиитэ буолан ааста. Онно 7 оройуонтан 8 хамаанда (олохтоохтор 2-ни туруордулар) кыттына.

Хамаандаынан түмүк таһаарыллыбыта эрэйи, сабаҕалаабатах көрүүгэ, Мэҥэ-Хаҥаластар бастаатылар, аммалар иккис, Уус-Алданнар үһүс, оттон биһиги төрдүс буоллубут. Бу зона күрэхтэһиитин, туох да омуна суох, Саха сирин кылым чемпионатынан ааттыахха сөп. Олус сытыы, тыгааһыннаах хапсыһыылары «Эрчим» диэн спорткомплекса толору мустубут тустууга сүгүрүйээччилэр дуоһуйа көрдүлэр. Күрэхтэһии тэрээһиннээх буолан, тэтимнэтик барда.

Ыйааһыннарынан зона кыайыылаахтарынан буоллулар С. Федоров (Чурапчы)—48 кг, А. Варламов (Мэҥэ-Хаҥалас)—52 кг, Р. Цыпандин (Амма)—57 кг, А. Федоров (Мэҥэ-Хаҥалас)—62 кг, А. Яковлев (Уус-Алдан)—68 кг, Н. Иванов (Томпо)—74 кг, А. Старостин (Мэҥэ-Хаҥалас)—82 кг, П. Ефимов (Чурапчы)—90 кг, М. Сибиряков (Амма)—100 кг, Ю. Паринов (Уус-Алдан)—130 кг.

Хатылыттан спорт маастара С. Федоров хаһааҥҥытааҕар да тахсыылаахтык туһунна. Ол курдук, кини эдэрдэргэ урукку Союз чемпионун А. Стрекаловскайы (Уус-Алдан) элбэх баллынан сабырыйан бастаата, оттон финалга Россия быйылгы призерун С. Степановы (Мэҥэ-Хаҥалас) аана кыайан ибэн ыраастык уурда. Тустуу специалистара үөлбүтүн үчүгэйдик тустубут сөп эбит, куораҕа киирэн дьарыктаныах наада диэтилэр. Онон Семен 2-3 сыл устата тустуунан күүскэ дьарыктаныах сөп этэ. Онуоха совхоһун да, оройуонун да салалталара көмөлөһүөх этилэр диэн саныыбын.

Петр Ефимов улахан утарсыыны көрсүбэккэ бастаата. Киниэхэ эрэлбит улахан. Биир эрэнэр маастарбыт Игнат Сысолятин сэрэбиэйэ табыллыбата, бэйэтэ да аһыллан тустубата: күүстээх маастардар Е. Сапиковка уонна М. Корякинка утуу-субуу хоттортоон туораан хаалла. Оттон атын тустууктарбыт Егор Красильников, Егор Картулов, Анатолий Андреев үһүс миэстэлэри ылаттаатылар. Кинилэртэн спортивнай интернат-оскуола үөрэнээччитэ А. Андреев 82 кг ыйааһыныгар республика күүстээх тустуугар А. Старостиҥҥа утарсыытын өҥөрөн, баллынан хотторбутун билиэтиахха сөп. Билигин армияҕа сулууспалыы сылдьар биһиги уолбут Василий Атаков 74 кг ыйааһыныгар бэһис буолла. Кини ыйааһыныгар чэпчэкитин аахыстахха, ыыахтаах маастардар Н. Ивановтуун, П. Ванисаевтыын тэҥҥэ анньыһан баран кыайтарбыта кыһаҕана суох.

Түмүккэ экспресс-бириис диэн үчүгэй тустууну көрдөрбүт биирдиилээн бөҕөстөргө харчынан, малынан-салынан бириистэри туттартаатылар. Төҥүлүгэ олорор биир дойдулаахпыт Н. Слепцов, М. Протопоповы кыайыыбыттар туга «Минскай» мотоциклы бэлэхтээтилэр. Ҕорбочулартан кытта харчынан бириис олохтуур дьон эмиэ бааллар. Маннык араас спортивнай күрэхтэһиилэр тиһигин быспакка ыытыллаллара эбит. Аҕардас биир агрофирма иһинэн 9-ча тиийэ спорт саалата баара элбэҕи этэр.

Аны Н. Н. Тарскай бириэмин иһин Саха сирин кэнгэл тустууга күрэхтэһиитэ кулун тутар ортотун эргин Ньурбаҕа ыытыллыахтаах. Онно хамаандабыт киирсэр кыахтаах суох эрээри, биирдиилээн бөҕөстөрбүт ситиһиилээхтик тустан Чурапчы аатын ааттатыахтара диэн эрэнэбит.

В. КАРПОВ,
оройуон тустууга старшай тренерэ.

КИНОТЕАТРГА

«МААРЫКЧААН» кинотеатр аҕыйах хонукка кэлэн барар маннык киинэлэри көрөргүтүгэр ыҥырар:

—олунньу 17-18 күннэригэр **«ЧЕРНЫЙ КУЛАК» (АХШ).** Сүрүн оруолга **Ричард Лаусон** оонньуур. **Сеанстар саҕаланаллар:** (17.02.92)—16, 19 уонна 21 ч. 30 м., (18.02.92)—17 уонна 20 ч.

—олунньу 19—20 күннэригэр **«ВНЕ ЗАКОНА» (Франция).** Сүрүн оруолга—**Жан-Поль Бельмондо. Сеанстар саҕаланаллар:** (19.02.92)—16, 19 ч. 30 м., 21 ч. 30 м., (20.02.92)—17 уонна 20 ч.

Киносеть дирекцията.

Лесопункт бастайааннай үлэҕэ **пилорамщикка** уонна **трактористка** наадыйар. Хас биирдиилэрин ыйдааҕы орто хамнастара — 6500 солк. Маны таһынан аллараа ыскылаакка **охранник-истопник** наада. Оклада—900 солк.

Администрация.

Милицияҕа үлэлииргэ ыҥырабыт

Быйыл балаҕан ыйыгар диэри 17 саастарын туолбатахтартан 30-гар диэри саастаахтарга тиийэ орто оскуоланы бүтэрбит, сууттамматах ыччаттар экзаменнары туттаран милиция үрдүк идэлэригэр үөрэтэр оскуолаларга киириэхтэрин сөп. Итинник оскуолалар Хабаровскай, Тюмень, Саратов, Омскай куораттарга бааллар. Үөрэниэхтэрин баҕалаахтар ис дьыала оройуонунааҕы отделын направлениетынан олунньу—кулун тутар ыйдарга доруобуйаларын көрдөрүөхтээх, ыам ыйын 10 күнүгэр диэри үөрэххэ киирэргэ наадыйыллар личнай дьыалалара толору оҥоһуллан, тиксиллэн бэлэм буолуохтаах. Киирии экзаменнар уопсай орто үөрэхтээһин программатынан нууччалыы тылыгар уонна литератураҕа (сочинение), ССРС историятыгар (тылынан) уонна обществоведениеҕа (тылынан) атырдьах ыйыгар оскуолалар баар куораттарыгар туттарыллаллар. Былырыын биһиги оройуонтан 10-ча ыччат үөрэнэргэ баҕаларын биллэрбиттэриттэн киирии конкурсу ситиһиилээхтик ааһан 2-лэрэ Саратовтааҕы милиция оскуолатыгар үөрэнэ сылдьаллар. Маннык оскуолаларга киирбиттэр материальнай чэпчэтиилэринэн туһаналлар.

1991 сыл муус устарга ылыллыбыт «Милиция туһунан» РСФСР Сокуонугар олоҕуран 18-тан 35-гэр диэри саастаах, доруобуйаларын туругунан эппиэттиир, сууттамматах ыччаттар Советскай Армия кэккэтигэр сулууспалаабатах да буоллахтарына (үрүҥ билиэттээх суохтар) милицияҕа үлэҕэ ылыллыахтарын сөп. Милицияҕа үлэлиир кэмнэригэр армияҕа ыҥырыллыбаттар, 28 саастарыгар тиийбэккэ милициттан хураайар түбэлтэлэригэр байыаннай сулууспаҕа уопсай бэрээдэк быһыытынан ыҥырыллаллар.

Советскай Армия кэккэтигэр ыҥырыллар 18-тан үөһэ саастаах ыччаттартан Якутскай куоракка милиция батальона тэриллэн үлэтин саҕалаан эрэр. Бу икки сыллаах сулууспаҕа 170 см үрдүк уҥуохтаах, призывной комиссияны толору ааспыт ыччаттар ылыллаллар. Милиция үлэтин сөбүлээтэхтэринэ сулууспаларын кэнниттэн салгыы төрөөбүт оройуоннарыгар кэлэн милицияҕа үлэлиэхтэрин сөп. Бүгүҥҥү туругунан Якутскайдааҕы батальоҥҥа сулууспалыырга биһиги оройуоммут 20-чэ ыччата баҕатын биллэрдэ.

Саха Республикатын Ис дьыалаҕа министрэ милиция генерал-майора В. В. Балдуев иһитиннэрбитин курдук, бу күннэргэ бары оройуоннарга милиция органнарын күүһүрдүү саҕаланна. Ол иһигэр кадрынан эмиэ. Отделларга уонунан ааҕыллар рядовой уонна офицерскай дуоһунастар эбии көрүллүннүлэр. Онон ис дьыала оройуоннааҕы отдела баҕалаах ыччаттары, сапааска сылдьар байыаннай званиелаахтары үлэҕэ кэпсэтэ кэлэргитигэр ыҥырар.

ИС ДЬЫАЛА ОРОЙУОННААҔЫ ОТДЕЛА.

Болҕойуҥ: «САХААДА» ЛОТЕРЕЯТА

«Сахаада» хаһыат тэрийбит **мал-сал лотереятын** билиэттэрин атыылааһын саҕаланан барар. Билиэт уопсай ахсаана—200 тыһыынча, Биир билиэт сыаната—10 солкуобай. Лотереяттан киирбит уп 50 бырыһыана сүүйүүгэ барар.

Сүүйүүгэ бааллар: «Тойота-Мазда» автомобиль (Япония), омук дойдуларыгар оҥоһуллубут листэнэр массыыналар, видеосистемалар, магнитофоннар, автомагнитолалар, ону таһынан «Урал» мотоцикл, холодильниктар, өҥнөөх телевизордар, морозильнай камера, дьиэ тэриллэрэ, о. д. а. сэдэх табаардар.

Лотерея тиража олунньу 26 күнүгэр оонньонуоҕа. Сүүйүүлээх билиэттэр таблицалара «Сахаада» хаһыакка бэчээттэниэҕэ.

Лотерея билиэттэрэ олунньу 20 күнүгэр диэри оройуон Советын дьиэтин II этээһигэр баар ЫЛКС райкомун хоһугар атыыланаллар.

ЫЛКС райкома.

Таптыыр кэргэним, ийэбит, эбэбит үлэ ветерана

КУЗЬМИНА
Фаина Иннокентьевна

уһун ыарахан ыарыыттан өлбүтүн, дириҥник курутуйан туран, иһитиннэрэбит.

Кэргэнэ, оҕолоро, күтүөттэрэ, сиэннэрэ.

Таптыыр кыыһым, ийэбит, эдьиийбит, эбэбит колхоз тутуу ветерана

НИКОЛАЕВА
Александра Ивановна

85 сааһыгар өлбүтүн, дириҥник курутуйан туран, иһитиннэрэбит.

Ийэтэ, кыыһа, күтүөтэ, балтылара, бырааттара, сиэннэрэ.

Таптыыр кэргэним, аҕабыт

СТРУЧКОВ Александр Михайлович

эдэр сааһыгар эмискэ ыалдьан өлбүтүн, дириҥник курутуйан туран, билэр дьонугар, аймахтарыгар иһитиннэрэбит.

Кэргэнэ, оҕолоро.

Болтоҥо сельсоветын президиума, Субуруускай аатынан совхоз отделениета рабочай

СТРУЧКОВ Александр Михайлович

эдэр сааһыгар эмискэ ыалдьан өлбүтүнэн кэргэнигэр, оҕолоругар, аймахтарыгар дириҥ кутурҕаннарын биллэрэллэр.

Болтоҥо орто оскуолатын VII кылааһын үөрэнээччитигэр Стручкова Аленаҕа, кини ийэтигэр уонна биирэ төрөөбүттэригэр тапталлаах аҕалара

СТРУЧКОВ Александр Михайлович

соһумардык өлбүтүнэн дириҥ кутурҕаммытын биллэрэбит.

VII кылаас төрөппүттэрэ.

Күндүтүк саныыр күтүөппүт, биллэхпит, аймахпыт

СТРУЧКОВ Александр Михайлович

эмискэ ыалдьан эдэр сааһыгар өлбүтүнэн кэргэнигэр, оҕолоругар дириҥ кутурҕаммытын биллэрэбит.

Михайловтар, Ноевтар, Бүлүүттэн Алексеевтар, Горнайтан Михайловтар.

Күндүтүк саныыр күтүөппүт

СТРУЧКОВ Александр Михайлович

эдэр сааһыгар эмискэ ыалдьан өлбүтүнэн кэргэнигэр, оҕолоругар кутурҕаммытын тиэрдэбит.

Аймахтара.

Ытыктабыллаах күтүөппүт

СТРУЧКОВ Александр Михайлович

эмискэ ыалдьан өлбүтүнэн, кэргэнигэр Дария Чолбоновнаҕа, оҕолоругар дириҥ кутурҕаммытын тиэрдэбит.

Аймахтара Ефремовтар, Михайловтар, Макаровтар, Максимовтар.

Болтоҥо маҕаһыынын үлэһиттэрин коллектива, олохтоох оскуола III кылааһын төрөппүттэрэ бииргэ үлэлиир табаарыстарыгар Иванова Дария Чолбоновнаҕа, кини оҕотугар Мишаҕа тапталлаах аҕалара

СТРУЧКОВ Александр Михайлович

эмискэ ыалдьан эдэр сааһыгар өлбүтүнэн дириҥ кутурҕаммытын тиэрдэбит.

Таптыыр кэргэним, аҕабыт, эһэбит, үлэ ветерана

МИХАЙЛОВ
Николай Тимофеевич

ыарахан ыарыыттан өлбүтүн, дириҥник курутуйан туран, бары доҕотторугар, бииргэ үлэлээбит табаарыстарыгар биллэрэбит.

Кэргэнэ, уола, сиэннэрэ, кийиитэ.

Чакыр сельсоветын президиума, аренднай предприятиетын бырабылыанньата үлэ ветерана, совхоз кырдьаҕас механизатора

МИХАЙЛОВ
Николай Тимофеевич

өлбүтүнэн чугас дьонугар, аймахтарыгар дириҥ кутурҕаммытын тиэрдэбит.

Чакыр орто оскуолатын администрацията, профкома, үөрэнээччилэрин коллектива учуутал С. Р. Михайловаҕа аҕалара, үлэ ветерана

МИХАЙЛОВ
Николай Тимофеевич

ыарахан ыарыыттан өлбүтүнэн дириҥ кутурҕаннарын тиэрдэллэр.

Күндүтүк саныыр убайбыт, колхозтаах-совхозтаах тутуу ветерана

МИХАЙЛОВ
Николай Тимофеевич

уһун ыарахан ыарыыттан өлбүтүнэн кэргэнигэр, оҕолоругар, сиэннэригэр дириҥ кутурҕаммытын тиэрдэбит.

Михайловтар, Старостиннар, Макаровтар.

Редактор П. И. ПОПОВ.

НАШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а». **ТЕЛЕФОНЫ:** редактор—21-332, отделы—21-265, общий—21-505.

Учредитель газеты «Саҥа олох»—районный Совет народных депутатов.
Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам.
Индекс газеты 54967. Объем—1 усл. печ. лист. Тираж—4397.

ЗАКАЗ № 20.
Чурапчинская районная типография Госкомпечати Республики Саха, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а».